

ПІЗНАЄМО ФЕНОМЕН ФЕДОРА ПОТУШНЯКА*

1.

Федір Потушняк увійшов у історію як видатний письменник, історик, археолог, фольклорист, етнограф, мовознавець, літературний критик. Така фахова обдарованість була характерною хіба що для митців епохи Відродження. Ще за життя його називали закарпатським Сквородою, будителем ХХ століття.

За неповних п'ятдесят літ життя він устиг зробити чимало, залишивши багату наукову і художню спадщину, до якої тривалий час не торкалися дослідники. Системне вивчення наукового і творчого доробку Федора Потушняка припадає на період незалежності України. До 90-річчя з дня народження

* Науковий і мистецький світ Федора Потушняка: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого. Ужгород, 15-16 квітня 2010 року / Упорядник Ігор Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 456 с.

ня митця Ужгородський національний університет та науково-дослідний Інститут Карпатознавства провели конференцію “Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка”. У 2001 році з’явився збірник праць учасників конференції.

Гідним вшануванням наукової та мистецької спадщини Федора Потушняка стала міжнародна наукова конференція до його 100-річчя і збірник матеріалів “Науковий і мистецький світ Федора Потушняка” (Ужгород, 2010). Оминаючи публікації істориків, зверну увагу на філологічні студії про творчість письменника.

Більшість літературознавців зосередили увагу на поезії Федора Потушняка. Серед досліджень цього роду літератури помітно виділяється стаття Лідії Голомб “Тасмнича Саломея лірики Федора Потушняка”. До речі, Лідія Голомб зроби-

ла чи не найвагомійший внесок у вивчення і популяризацію творчості обдарованого поета, упорядкувала добірку вибраного “Хвилини вічності: лірика”, у якому вміщена її ґрунтовна стаття “У таємничому дивосвіті слова. Лірика Федора Потушняка”. Наскрізний образ Саломеї, який на думку Лідії Голомб, утілює самосвідомість автора як творчої особистості, віддзеркалює амбівалентність та суперечливість буття, дослідниця розглядає у контексті української поезії, залучаючи до аналізу твори Павла Филиповича, Миколи Зерова. Вона стверджує, що індивідуальне самовираження Федора Потушняка можна назвати царством Саломеї. Ця містична діва не полишала поета до кінця життя.

Предмет дослідження Наталії Вигодіванець – поетика двох незавершених поем Федора Потушняка “Довгович” і “Павлович” (“Дві незавершені поеми Федора Потушняка “Довгович” і “Павлович”). Дослідниця розкриває суть екзистенціальної проблематики творів, роль таких міфологем, як сонце, хліб, батько, син, вітер, плуг, зерно, сіяч. Вона доводить, що філософською базою поем Федора Потушняка є тексти Керкегора, Достоевського, Ленца, Шопенгауера, Ніцше і Толстого.

Викликає інтерес стаття Евеліни Балли “Поезія в прозі Федора Потушняка: поетика жанру”. Авторка розкриває ідейно-тематичний спектр, філософську проблематику, жанрові особливості прозової лірики письменника, акцентує увагу на синтезі у творах Федора Потушняка ознак символізму, експресіонізму, сюрреалізму, неоромантизму і бароко. Має рацію дослідниця, коли твердить, що в ліричній прозі письменника домінує раціоналістичний, аналітичний елемент, який виявляється у притчевості чи параболізмі.

У полі зору Марії Козак – пейзажна лірика Федора Потушняка 30-40-х років (“Символіка пейзажів у ранній ліриці Федора Потушняка”), яка, за спостереженням літературознавця, характеризується тонкою ліричною настроєвістю, сугестивністю, намаганням проникнути в таємниці космосу, збагнути вічні закони буття. Для ліричного героя поета злиття з природою є найвищою сутністю. Марія Козак вдало розкриває особливості поетичного простору Потушнякової лірики, функцію поетичних символів, слухових та музичних образів, синестезійних епітетів, оксиморонів та метафор.

Особливостям поетики лірики Федора Потушняка присвятила статтю “Мотив пошуку ідеалу в ліриці Федора Потушняка (збірка “На білих скалах”, 1941)” Марія Яремкович. Вона розкрила своєрідність символістської концепції людини і світу в ліриці поета.

Доповнює уяву про поетичний світ поета стаття Наталії Ребрик “Античні мотиви та біблійні образи в ліриці Федора Потушняка”. Авторка статті розкриває роль античних та біблійних образів у змалюванні світу природи і людини, плинності, вічності та дачасності людського життя.

Особливості прози Федора Потушняка – предмет дослідження Валентини Барчан, Олександр

Кордонця, Тетяни Лях і Ганни Сабадош. Валентина Барчан у статті “Поетика повісті “Совість” Федора Потушняка” розглядає особливості екзистенційної проблематики та експресіоністської поетики твору. У радянські часи дослідники творчості Федора Потушняка акцентували увагу на реалістичній манері письма, соціально-психологічній проблематиці, віддавали перевагу соціальній, класовій мотивації моделі поведінки персонажів. Валентина Барчан на основі уважного прочитання тексту ілюструє значно ширший спектр характеристичних ознак повісті письменника. Літературознавець слушно зауважує, що в повісті “Совість” художні акценти зосереджені на психологічно-філософській площині. Стаття Валентини Барчан відзначається глибоким аналізом образної системи твору, цікавими типологічними зіставленнями. Її висновок, що в повісті “Совість” Федір Потушняк відкрив новий варіант художнього трактування сільської тематики як екзистенційної аргументований та переконливий.

Усі дослідники прози Федора Потушняка здебільшого послуговуються компаративно-типологічним методом аналізу творів. Олександр Кордонць простежує генезу та особливості жанру української готичної новели і проводить типологічне зіставлення новел “Гостина” Богдана Лепкого та “Незвичайне” Федора Потушняка як зразків готичної прози (“До історії української готичної новели (“Гостина” Б.Лепкого та “Незвичайне” Ф.Потушняка”). Дослідник порівнює сюжети творів і поетикальні засоби.

Тетяна Лях розкриває особливості змалювання дитячого світу в новелах Марка Черемшини “Бо як дим підіймається” та Федора Потушняка “Вогник”. Аналізуючи образи головних персонажів, міфологем вогню, дослідниця доходить переконливого висновку, що Марко Черемшина і Федір Потушняк намагалися відтворити дитячий світ, поєднавши імпресіонізм з неоромантизмом. Компаративний аналіз творів видатних новелістів доповнює наші уявлення про стильові особливості їхньої творчості, окреслює нові шляхи дослідження новелістики обох авторів.

Спробу компаративно-типологічного аналізу здійснила Ганна Сабадош у статті “Селянський світ в оповіданнях Федора Потушняка та Дмитра Бузька”. Аналіз оповідань дав їй підставу зробити висновок, що Дмитро Бузько змальовує сільське життя як соцреаліст, акцентуючи увагу на соціальних конфліктах, а Федір Потушняк зосереджується на морально-етичних, філософських питаннях, проблемах людської екзистенції.

Цікаві типологічні паралелі знаходимо у статті Оксани Тиховської “Відображення культур праслов’ян у працях Федора Потушняка “Вогонь в народних віруваннях” та “Вода, земля, повітря в народних віруваннях”. Дослідниця акцентує на мало-відомих обрядах і ритуалах закарпатців, проводить паралелі до праць Я.Головацького, Митрополита Іларіона, О.Потебні.

Про відображення історичних подій на Закарпатті у 1914 – 1945 роках і їх вплив на міжетніч-

ні стосунки йдеться у статті Івана Сенька “Роман Федора Потушняка “Повінь”: хронотопи, прототипи та етнологічні аспекти”. Ознайомившись із документальною історією рідного села письменника Осій, історією Іршавщини, проаналізувавши текст твору, дослідник прийшов до висновку, що автор “Повені” реалістично відобразив складний шлях утвердження на Закарпатті ідей соборності українських земель.

Є у збірнику чотири журналістикознавчі дослідження. Любиця Бабота простежила доробок Федора Потушняка на шпальтах часопису “Літературна Неділя” і журналу “Зоря-Најnal”, подала жанрову класифікацію аналізованого матеріалу (“Доробок Федора Потушняка в часописі “Літературна Неділя” та в журналі “Зоря-Најnal”). У цих виданнях письменник друкував етнографічні статті та матеріали, статті про історію та культуру, портрети визначних церковних діячів, мовознавчі, літературознавчі статті, рецензії на наукові видання й художні твори, переклади з угорської, німецької, англійської, польської, французької, чеської, італійської та норвезької літератур. Цей великий, різножанровий доробок вимагає окремого ґрунтовного дослідження.

Про співпрацю Федора Потушняка з Підкарпатським Обществом Наук і журналом “Літературна Неділя” йде мова у статті Валентини Барчан і Олесі Барчан “Федір Потушняк на сторінках “Літературної Неділі”. Дослідниці акцентують, що Федір Потушняк надавав перевагу аналітичним, науковим, науково-публіцистичним жанрам і в цьому форматі репрезентував себе як вчений і публіцист. Крізь призму співпраці Федора Потушняка з журналом Валентина Барчан і Олеся Барчан простежують ідейну, змістову, стильову, менеджерську концепцію видання, який не має аналога в нашому краї й до сьогодні.

Багато публікацій Федора Потушняка сталося на сторінках російськомовних газет, зокрема “Русской Правди”, “Русского Слова”, часопису “Народна Школа”. Їх оглянув Михайло Капраль у

статті “Періодика Підкарпатської території 1939 – 1944 рр. (матеріали до повної бібліографії Федора Потушняка)”.

Особливе зацікавлення представляють уміщені в збірнику праці мовознавців. Валентина Статеева характеризує маловідому частину спадщини видатного закарпатського вченого і письменника, зокрема його праці з питань мовознавства (“Мовознавчі праці Федора Потушняка”). До неї мовознавчий доробок Федора Потушняка окремо не розглядався. Валентина Статеева подає загальну характеристику статей про філософські проблеми мовознавства, етимологію власних назв, ономастику, етніміку, діалектологію, народну фраземіку, історію письменства та історію літературної мови на Закарпатті. Переконливою є думка Валентини Статеевої, що Ф.Потушняк заслуговує на те, щоб про нього говорити і як про мовознавця.

Цікаві міркування про мову творів Федора Потушняка знаходимо в статтях Віталії Папіш “Психологічні фактори у художньому мовленні Федора Потушняка”, в якій авторка робить спробу зіставити форми художнього мислення з психологічним типом і темпераментом митця, та Ольги Чижмар, яка розглядає функціонування літературно-художнього антропонімікону в романі “Повінь”, які є актуальними не тільки в галузі мовознавства, але й у літературознавстві.

Поява збірника “Науковий і мистецький світ Федора Потушняка” в нашому науковому просторі – значна подія. Це гідний внесок у вивчення творчої спадщини видатного вченого і письменника, у пізнання його феномена. Він викличе інтерес не лише у науковців, студентів, учителів, але й широкої громадськості, словом, усіх, хто цікавиться історією і культурою рідного краю. Сподіваюся, що студії великого наукового і мистецького доробку Федора Потушняка будуть продовжуватися. Вони мають певну перспективу.

Надія Ферени,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

УжНУ

2.

У квітні 2010 р. в Ужгороді пройшла міжнародна наукова конференція, присвячена 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого Федора Потушняка. Співorganізаторами наукового форуму виступили кафедра історії Стародавнього світу та середніх віків і кафедра української літератури ДВНЗ «УжНУ». У збірнику матеріалів конференції, що вийшов друком в ужгородському видавництві «Ліра», доповіді учасників згруповані у чотири підрозділи. Перші два розкривають Федора Потушняка як літературознавця, журналістикознавця та мовознавця, другі два містять матеріали на етнографічно (етнологічну) та археологічну проблематику.

У підрозділі «Етнографія (етнологія)» подано дванадцять доповідей українських та польських дослідників. У статті професора Михайла

Тиводара, найбільш авторитетного дослідника життєвого шляху і творчої спадщини Ф. Потушняка, подано характеристику етнографічних праць вченого, в яких він висвітлює світоглядні уявлення закарпатських українців 2-ї пол. XIX – 1-ї пол. XX ст., що пов’язані з першоелементами світу, світобудови та світотворення. Автор зазначає, що творча спадщина Ф. Потушняка надзвичайно різнобічна, жоден з його попередників не мав такої широкої тематики етнографічних досліджень Закарпаття. Цілу низку праць вчений із закарпатського села Осій присвятив вивченню господарських занять, народної матеріальної і святково-обрядової культури, сімейно-родинних відносин закарпатців.

Доцент Ігор Ліхтей у своїй статті охарактеризував роль Ф. Потушняка у становленні етнографічної науки в Ужгородському університеті. Проаналізувавши чимало фактів, дослідник прийшов до

висновку, що Потушняк слід вважати фундатором етнографічних досліджень на Закарпатті, адже він особисто брав участь у багатьох експедиціях, результатом чого стали опубліковані матеріали про правові звичаї, про історію плуга та випікання хліба на Закарпатті.

У статті Іллі Грибанича проаналізовано праці Ф. Потушняка, які стосуються святкування Великодня – випікання паски та традицій писанкарства, а в статті доцента Івана Сенька досліджено роман «Повінь», його реалістичну дійсність, що відображає складний шлях утвердження серед русинів Закарпаття ідей соборності українських земель. Доцент Оксана Тиховська розглянула основні тези етнографічних розвідок Ф. Потушняка «Вогонь в народних віруваннях» та «Вода, земля, повітря в народних віруваннях». За її словами, вчений розглядав уявлення українців про ці чотири природні стихії крізь призму праїндоевропейської та грецько-римської міфології, окреслив спільні і відмінні риси згаданих культур у культурній спадщині різних народів та зупинився на специфіці їх впливу на території Закарпаття.

Аналізу одного із головних елементів народного костюму українців Закарпаття присвятили свої статті Василь Коцан («Жіночі сорочки українців верхів'я річки Боржави кінця XIX – першої половини XX ст.») та Роман Пилип («Локальні особливості традиційної народної вишивки сорочок українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст.»). Обидві статті проілюстровані рисунками.

Актуальним питанням етнографії та етнології присвячені публікації польських вчених Себастяна Дуп'єл-Дмитришина, Томаша Косека та Ігнація Юзвяка. Історію створення та діяльності музею Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі (1935-1938 рр.) розкрила Вікторія Кузьма. В статті також подано коротку характеристику науковій та видавничій діяльності товариства, що полягала у читанні лекцій, створення гуртків, залучення учнівської молоді до вивчення історії та культури краю.

Про особливості менталітету українців Закарпаття йдеться в статті доц. Павла Леньо. Він стверджує, що локальні ментальні особливості українців-русинів вписуються в загальноукраїнський етнопсихологічний портрет.

До підрозділу «Археологія» ввійшло сім статей, що стосуються як аналізу окремих архе-

ологічних зацікавлень Ф. Потушняка так і інших актуальних питань сучасної археологічної науки. Кандидат історичних наук Павло Пеняк у статті «Федір Потушняк як археолог» прослідкував становлення вченого на теренах археології, вказав на головні його здобутки. За підрахунками дослідника перу Ф. Потушняка з цієї проблематики належить дві монографії, десять статей в наукових журналах, 77 газетних публікацій.

Доцент Йосип Кобаль свою розвідку присвятив вивченню внеску в археологічну науку не тільки Ф.М.Потушняка, але і його сина Михайла Потушняка, який у 1970-1980-х роках вивчав пам'ятки неоліту та мідного віку у селах Заставне Берегівського, Серне Мукачівського та Малі Гаївці Ужгородського районів, завдяки його дослідженням, за словами Й.Кобала, «було розбито один із міфів європейської археології про те, що найдавніші землероби і скотарі, носії культури Старчево-Кріш (кін. VII-VI тис. до н.е.) заселили тільки південні території Карпатського басейну, а далі на північ не просунулися».

Різноманітним проблемам історії Верхнього Потисся торкаються ужгородські вчені проф. В'ячеслав Котигорошко (про історію дослідження городища в с. Мала Копаня Виноградівського району), доц. Ігор Прохненко, здобувачі кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Володимир Мойжес та Костянтин Щербей. Доцент І. Прохненко при розгляді плеїмінної атрибутики кочівників X ст. прийшов до цікавих висновків: цю атрибутику, яку раніше пов'язували з уграм, слід ототожнювати з печенігами.

Про найновіші досягнення сучасної науки у вивченні пам'яток ранньої римської доби на території сучасної Східної Словаччини повідомили Антон Карабінюш та Мар'ян Віздал.

У додатку подано працю Ф. Потушняка «Руський народний одяг» (з передмовою та примітками проф. М. Тиводара та у перекладі з угорської мови Хр. Кліса-Гальчак), що була надрукована у 1943 р. у часописі «Зоря-Наїнал».

Історичні та етнографічні дослідження, що вийшли в світ у збірнику матеріалів конференції до 100-річчя Ф.М.Потушняка, без сумніву, як і літературознавчі розвідки цього збірника, збагатять українську науку.

Юрій Данилець,

канд. історичних наук, доцент кафедри історії України